

2018. gada 7. jūnijs

FICIL nostāja attiecībā uz augstākās izglītības politiku

1. Kopsavilkums

Pēdējos gados Ārvalstu investoru padome Latvijā (FICIL) ir konstatējusi nepārprotamus trūkumus izglītības nozarē Latvijā, un proti, izglītības infrastruktūras un pieprasījuma savstarpēju neatbilstību, spožāko prātu emigrēšanu, resursu sadrumstalošanu, uzlabojumu trūkumu augstākās izglītības un zinātnes kvalitātē.

Valdība ir uzsākusi reformas lielākajā daļā jomu, kuras bijušas uzmanības lokā jau iepriekšējos gados, un FICIL novērtē valdības pūles un rezultātus, kas panākti kopš iepriekšējās augsta līmeņa tikšanās. Tomēr FICIL neredz, ka šīs reformas ir pietiekamas, un tiktu veidotas, lai veiktu fundamentālas izmaiņas augstākajā izglītībā. Šis ir iemesls, kāpēc FICIL rosina izmaiņas augstākās izglītības iestāžu pārvaldībā (pielikumā FICIL piedāvātās izmaiņas).

Viena no galvenajām ārvalstu investoru bažām gadu no gada ir kvalitatīva darbaspēka pieejamība, tāpēc arī FICIL ilgtermiņa mērķi nav mainījušies: 1. Paaugstināt kvalitātes līmeni visā izglītības sistēmā no laba uz izcilu. 2. Veltīt pūles kompetencēs balstītas izglītības ieviešanai visos līmeņos. 3. Nodrošināt vienlīdzīgas iespējas skolu tīkla optimizācijā un resursu koncentrēšanā.

Lai sasniegtu iepriekš minētos mērķus, FICIL ierosina sākt jaunu posmu Latvijas izglītības sistēmas modernizācijā, apvienojot labākos speciālistus no izglītības un pārmaiņu sfērām. FICIL saprot, ka pa spīti labākajiem nodomiem vēl joprojām ir liela pretestība pārmaiņām.

FICIL aicina Latvijas līderus parādīt savu nākotnes vīziju visai izglītības sistēmai. Šai vīzijai vajadzētu saskanēt ar Latvijas ekonomikas ilgtermiņa plāniem.

2. Rekomendācijas

1. Internacionalizācija

1.1. Internacionalizāciju veidot, ņemot vērā valsts ilgtermiņa stratēģiju. Šajā ziņā varētu paredzēt vairāk speciālā finansējuma programmu, lai piesaistītu izcilus ārvalstu studentus un mācītājus.

1.2. Vākt un izplatīt informāciju, kas ļautu veikt objektīvu, vispusīgu un precīzu Latvijas skolu un augstākās izglītības iestāžu izvērtēšanu.

1.3. Pārskatīt valodas prasības un procesu, kādā notiek ievēlēšana augstākās izglītības iestāžu vēlētajos amatos, lai atvieglotu to internacionalizāciju.

2. Sadarbība

2.1. Stiprināt konsultatīvo padomju lomu augstākās izglītības iestādēs, lai veicinātu pārskatīt atbildību un nodrošinātu stratēģisku pieeju, ņemot vērā FICIL priekšlikumu, kas atrodams pielikumā

2.2. Sagatavot rīcības plānu augstākās izglītības iestāžu reformēšanai un “Augstskolu likuma” pārskatīšanai, ņemot vērā Valsts kontroles revīzijā izdarītos secinājumus un rekomendācijas no Pasaules Bankas, kā arī nepieciešamību prasmīgi izmantot pēdējās pieejamās ES struktūrfondu programmas finansējumu.

2.3. Motivēt augstākās izglītības iestādes ieviest elastīgākas pārvaldības procedūras profesionālo mācību programmu izstrādē, īstenošanā un uzlabošanā, lai veicinātu mijiedarbību ar darba tirgu. No universitātēm būtu jāprasa, lai tās veicina “ekosistēmu” izveidi informācijas apmaiņai un sadarbībai starp zinātnes un uzņēmējdarbības struktūrvienībām. Tādas nesēn uzsāktas iniciatīvas kā “RTU Dizaina Fabrika” un “Demola Latvia”, lai gan vēl atrodas tikai sākuma stadijā, būtu pelnījušas saņemt investīcijas un uzmanību.

2.4. Pārskatīt akreditēšanu/licencēšanu un finansējuma piešķiršanu un apjomu, lai veicinātu starpinstitucionālu sadarbību, pienācīgi finansētu studiju programmas, sekmētu sadarbību ar uzņēmējdarbības vidi un veicinātu akadēmisko izcilību. Viena iespēja būtu noteikt striktas/ilgas akreditācijas procedūras valsts finansētajām akadēmiskajām studiju programmām, bet elastīgākas/paātrinātas licencēšanas procedūras profesionālajām studiju programmām.

2.5. Gatavojoties jaunam akreditācijas procesam, kopā ar pārstāvjiem no uzņēmējdarbības vides veikt objektīvu nākotnes tirgus tendenču analīzi.

2.6. Veicināt sadarbību starp pamatizglītības un vidējās izglītības iestādēm un augstākās izglītības iestādēm, lai palīdzētu skolotājiem apgūt jaunās tehnoloģijas.

3. Individualizācija

3.1. Veikt neatkarīgu un vispusīgu novērtējumu attiecībā uz to, cik liels skaits audzēkņu mācību procesu nepārtrauc (*retention*) un cik liels skaits to pabeidz (*completion*) visos izglītības sistēmas līmeņos.

3.2. Veicināt profesionālajās skolās uzņemto audzēkņu skaita pieaugumu, atvieglojot izglītības procesa integrāciju darba tirgū un piedāvājot karjeras konsultantu pakalpojumus 9. klašu skolēniem un viņu vecākiem.

3.3. Ieviest “21. gadsimta kompetenču” attīstības moduļus kā obligātus komponentus vidusskolu un profesionālo skolu mācību programmās un bakalaura studiju programmās, lai veicinātu t.s. „mīksto” (sociālo) un vadības kompetenču izkopšanu. Nodrošināt to skolotāju pienācīgu sagatavošanu, kuri atbild par kompetencēs balstītas izglītības projekta īstenošanu savā skolā.

3.4. Paredzēt īpašu finansējumu Latvijas labākajiem potenciālajiem mācībspēkiem, zinātniekiem, studentiem un skolēniem un atbalstīt viņus, piedāvājot ekspertu un pasniedzēju individuālu palīdzību.

3. Rekomendācijas pamatojums

1. Latvijas demogrāfiskā situācija liecina, ka iedzīvotāju skaits turpinās sarukt, un tas turpinās ietekmēt izglītības sistēmu (mazāk ieinteresētu studentu un pasniedzēju). Pastāv cieša saikne starp augstākās izglītības internacionalizāciju un starptautisko konkurētspēju. Veicināt augstākās izglītības atvērtību starptautiskai sabiedrībai un zinātības apmaiņu – tām vajadzētu būt augstākās izglītības attīstības prioritātēm. Augstākās izglītības kvalitāte ir cieši saistīta ar akadēmiskā personāla kvalifikāciju un zinātnisko darbību, kas nepietiekamā finansējuma dēļ piedzīvo lejupslīdi. Šajā ziņā augstākās izglītības iestāžu personāla vēlēšanām vajadzētu būt pilnīgi neatkarīgām no latviešu valodas zināšanu līmeņa.

2. Latvijas augstākās izglītības sistēma ir pārāk sadrumstalota, par ko ik gadu liecina augošā disproporcija, proti, studentu skaits samazinās, bet augstskolu un studiju programmu skaits aug. Augstākās izglītības iestāžu sadrumstalotība noved pie resursu sadrumstalotības, nepietiekamas dalīšanās resursos un studiju programmu dublēšanās bez skaidri noteiktiem studiju mērķiem un rezultātiem. Augstākās izglītības iestāžu studiju programmu akreditācija pašlaik netiek uzverta kā kvalitātes garants potenciālo studentu un darba devēju vidū. Augstākās izglītības iestādes piedāvā akadēmiskās un profesionālās studiju programmas ar līdzīgu pārvaldības un akreditācijas kārtību. Akadēmiskajā un profesionālajā izglītībā nepieciešamas atšķirīgas pieejas un struktūras kvalitātes pārvaldībai un nodrošināšanai. Pastāv disproporcija starp studiju programmu piedāvājumu universitātēs/koledžās un pieprasījumu darba tirgū.

3. Vidusskolu audzēkņi nav motivēti studēt un iegūt akadēmisko vai zinātnisko grādu. Aptuveni 30% no vidusskolu absolventiem neturpina mācības augstskolās, taču pieprasījums pēc mazkvalificēta darbaspēka samazinās. Pastāv neatbilstība starp darba devēju vajadzībām, darba ņēmēju gaidām un mācību saturu skolās un augstskolās. Šis saturs nemainās un nevirzās uz kompetencēs balstītu saturu, kā to 21. Gadsimtā varētu gaidīt darba devēji un uzņēmumi. Augstas raudzes jauni zinātnieki pamet valsti labāku pētniecības iespēju un augstāka dzīves līmeņa meklējumos. Šīs situācijas cēlonis daļēji ir zinātnei piešķirtie ierobežotie līdzekļi (zem ES līmeņa) un sadrumstalotā un pārmērīgi birokrātiskā līdzekļu sadales sistēma.

Rekomendācijas Latvijas augstskolu pārvaldības uzlabošanai

1. Kopsavilkums

Ārvalstu investoru padome Latvijā (FICIL) pēdējos gados ir norādījusi uz acīmredzamiem trūkumiem Latvijas augstākās izglītības sistēmā, proti, uz izglītības infrastruktūras neatbilstību pieprasījumam, talantu emigrāciju, resursu sadrumstalotību, kā arī uz pozitīvu pārmaiņu trūkumu studiju programmu kvalitātē un pētniecībā.

Valsts kontroles revīzijas ziņojumā, kas publicēts pagājušā gada decembrī, ir minēti konkrēti fakti un ieteikumi, kuri uzskatāmi liecina par izcilības trūkumu augstākās izglītības sistēmas pārvaldībā un dalībniekos.

FICIL biedri ir pārliecināti, ka, neveicot tūlītēju sistēmas modernizāciju, tiek nopietni apdraudēta Latvijas ilgtermiņa attīstība, jo tās pamatu pamats ir zināšanās balstīta ekonomika. Turklāt mēs esam pārliecināti arī par to, ka izcils izglītības līmenis var mazināt negatīvās demogrāfiskās tendences, kas pašlaik vērojamas Latvijā.

Mēs saprotam, ka valdībai būtu jāapsver universitāšu un citu augstākās izglītības iestāžu finansējuma palielināšana. Taču mēs to būtu gatavi atbalstīt vienīgi tad, ja būtu pārliecināti, ka šie līdzekļi tiks izmantoti efektīvāk un ievērojot lielāku caurskatāmību un ilgtspējīgu finansēšanas modeli. Kā savā revīzijas ziņojumā secinājusi Valsts kontrole, pašreizējais finansēšanas modelis nav ilgtspējīgs, jo lielā mērā atkarīgs no Eiropas Savienības fondu līdzekļiem.

2. Rekomendācijas

1. Pašreizējā Augstskolu likuma vietā līdz 2020. gadam pieņemt jaunu likumu, kas paredzētu augstākās izglītības sistēmu padarīt starptautiski pievilcīgu, mazāk regulētu un vairāk vērstu uz kvalitāti un studentu interesēm.
2. Pārejas periodā, sākot no 2018. gada 1. jūnija, ieviest Tartu Universitātes likumā (*University of Tartu Act*) paredzēto pārvaldības modeli šādās augstākās izglītības iestādēs: Rīgas Tehniskajā universitātē, Latvijas Universitātē un Rīgas Stradiņa universitātē. Mēs iesakām veikt šādus pasākumus:
 - a) Katrā universitātē izveidot padomi atbilstoši Tartu Universitātes likuma 2.² paragrāfam (skat. pielikumā).
 - b) Padome aizstāj šo universitāšu līdzšinējo lēmējinstītūciju – satversmes sapulci (Augstskolu likuma III nodaļas 12. panta 2. daļa).
 - c) Padome aizstāj pašreizējo padomnieku konventu (Augstskolu likuma III nodaļas 16. pants).

- d) Līdz 2020. gadam, kad tiek pieņemts jaunais likums augstākajā izglītībā, padomei ir visas tās funkcijas, kas paredzētas Tartu Universitātes likumā, izņemot rektora vēlēšanas (Tartu Universitātes likuma 3. paragrāfa 2. punkts).

Padomes sastāvs jāveido tā, lai nodrošinātu neatkarību, profesionalitāti un saikni ar darba tirgu. Šajā ziņā, pēc mūsu domām, attiecīgie Tartu Universitātes likuma noteikumi (2.² paragrāfa 2. punkts) ir pilnīgi piemēroti pārejas periodam. Tomēr mēs iesakām veikt padziļinātu analīzi, lai šo pieredzi varētu veiksmīgi pārņemt Latvijā. Tāpēc iesakām pārskatīt noteikumus, kas pašlaik reglamentē personu iecelšanu valsts uzņēmumu padomēs, kā arī attiecīgos Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*OECD*) ieteikumus.

3. Rekomendāciju pamatojums

1. Mēs uzskatām, ka jauns likums augstākajā izglītībā var iedvesmot un veicināt jaunu skatījumu uz sistēmu kopumā, var stimulēt universitāšu panākumus starptautiskajā arēnā un nodrošināt tiesisko regulējumu, kas nepieciešams, lai augstākās izglītības sistēmas pārvaldībā panāktu caurskatāmību un pārskatatbildību.
2. Tūlītēja Tartu Universitātes likumā noteiktā pārvaldības modeļa ieviešana būs skaidra un nepārprotama ziņa sabiedrībai, ka universitātes ir gatavas mācīties no kļūdām un veikt ilgi gaidītās reformas.
3. Tūlītēja Tartu Universitātes likumā noteiktā pārvaldības modeļa ieviešana atvieglos Izglītības un zinātnes ministrijas un rektoru centienus uzlabot pārskatatbildību un izstrādāt attīstības plānus, kas būs dzīvotspējīgi arī pēc tam, kad būs beidzies pašlaik pieejamais Eiropas Savienības fondu finansējums.
4. Tūlītēja Tartu Universitātes likumā noteiktā pārvaldības modeļa ieviešana veicinās saikni ar darba tirgu, ļaus pārliecināties par universitāšu akadēmiskās stratēģijas lietderību un palīdzēs studiju programmu un iestāžu konsolidācijas procesā, ņemot vērā, ka universitāšu pārvaldībā iesaistīsies vairāk uzņēmējdarbības vides pārstāvju.
5. Šīs pārmaiņas pierādīs valdības un augstākās izglītības iestāžu apņēmību un labo gribu attiecībā uz *OECD* un Pasaules Bankas ieteikumiem pārvaldības jomā, proti, izveidot labāk pārredzamu pārvaldības struktūru, līdzsvarot akadēmisko un administratīvo pārvaldi, kā arī izstrādāt skaidrus noteikumus uzņēmējdarbības vides pārstāvju iesaistei augstākās izglītības iestāžu pārvaldībā.
6. Šie ieteikumi atbilst arī citu pasaules izcilāko augstākās izglītības iestāžu pieredzei, starp kurām ir Abu Dabi Ņujorkas Universitāte (*New York University of Abu Dabi*), Singapūras Vadības universitāte (*Singapore Management University*), Ālto Universitāte (*Aalto University*) un Eiropas Vadības un tehnoloģiju augstskola (*European School of Management and Technology*).
7. Padomes izveide var kļūt par svarīgu instrumentu, kas palīdz novērst vairākas būtiskas nepilnības, kuras norādītas Valsts kontroles revīzijas ziņojumā – iestāžu uzraudzības trūkums, finansējuma neefektīva pārvaldība, grūtības talantīgu speciālistu piesaistē akadēmiskajam un

zinātniskajam darbam, pieejamais finansējums uz katru studentu un pārmērīgi liels augstākās izglītības iestāžu skaits.

8. Visbeidzot jāpiebilst, ka padome var labāk īstenot dažas no tām funkcijām, kas pašlaik jāveic Augstākās izglītības padomei, īpaši attiecībā uz priekšlikumiem par valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu atbilstoši darba tirgus pieprasījumam.